

ВИСОЦЬКИЙ С. О.

аспірант

(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 344.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.75>**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ
СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена вивченню кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні.

У статті констатовано, якщо особа в кримінальних правопорушеннях із формальним складом усвідомлює фактичну сторону свого діяння та усі його об'єктивні ознаки, вона усвідомлює, що тим самим порушуються охоронювані цим законом суспільні відносини, а отже, усвідомлює суспільну небезпеку самого кримінального правопорушення, а відтак не може його вчиняти з необережності. У зв'язку з чим у суб'єктивній стороні самовільного залишення військової частини або місця служби вчинене в умовах воєнного стану (ч. 5 ст. 407 КК України), відсутня така форма вини як необережність.

Окремо зауважено, що для наявності складу ч. 5 ст. 407 КК України, з суб'єктивної його сторони, необхідним є не лише усвідомлення військовослужбовцем в умовах воєнного стану того, що він самовільно залишає військову частину або місце служби чи не з'являється вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, а й відсутність у нього бажання зовсім ухилитися від проходження військової служби, тобто не проходити військову службу у майбутньому взагалі, що відрізняє ч. 5 ст. 407 КК України від ч. 4 ст. 408 КК України.

Обов'язковою і найважливішою ознакою суб'єктивної сторони ч. 5 ст. 407 КК України є відсутність мети – ухилитися від проходження військової служби взагалі.

Ключові слова: суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, військовослужбовець, самовільне залишення військової частини або місця служби, СЗЧ, військові кримінальні правопорушення, військова злочинність, воєнний стан в Україні.

Vysotskyi S. O. Criminal law characteristics of the subjective side of unauthorized leaving of a military unit or place of service under martial law in Ukraine

The article is devoted to the study of criminal law characteristics of the subjective side of unauthorized leaving of a military unit or place of service under martial law in Ukraine.

The article states that if a person in criminal offenses with formal elements is aware of the factual side of his/her act and all its objective features, he/she is aware that this violates the social relations protected by this law, and therefore, is aware of the social danger of the criminal offense itself, and therefore cannot commit it negligently. In this regard, the subjective side of the unauthorized leaving of a military unit or place of service committed under martial law (part 5 of Article 407 of the Criminal Code of Ukraine) does not include such a form of guilt as negligence.

It is separately noted that for the presence of the elements of Part 5 of Art. 407 of the CC of Ukraine, from its subjective side, it is necessary not only that a serviceman under martial law is aware that he arbitrarily leaves a military unit or place of service or fails to report for service on time without valid reasons lasting more than three days, but also that he has no desire to evade military service altogether, i.e. not to perform military service in the future at all, which distinguishes Part 5 of Article 407 of the CC of Ukraine from Part 4 of Article 408 of the CC of Ukraine.

The obligatory and most important feature of the subjective side of Part 5 of Art. 407 of the CC of Ukraine is the absence of the goal – to evade military service in general.

Key words: *subject of a criminal offense, military serviceman, unauthorized abandonment of a military unit or place of service, desertion, military criminal offenses, war crime, martial law in Ukraine.*

Постановка проблеми та її актуальність. Психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності – вина, закріплена у ст. 23 КК України [1], є основною обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, і самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні (ч. 5 ст. 407 КК України) не являється тому виключенням, визначає наявність та зміст суб'єктивної сторони, а її відсутність виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення [2, с. 161].

За твердженням В. К. Грищука суб'єктивну сторону являє сукупність певних ознак, що характеризують його внутрішню сторону, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчинення кримінального правопорушення [3, с. 273]

В.М. Бурдін, вивчаючи зміст вини наголошує, що її з'ясування являється неможливим без аналізу інтелектуальної та вольової ознак вини, що характеризується усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру власної поведінки та передбачення суспільно небезпечних наслідків [4, с. 357].

За словами А.О. Кавунської, незважаючи на те, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення відображає психічну, нематеріальну діяльність винної особи, вона завжди встановлюється як факт об'єктивної дійсності, адже саме психічна діяльність винної особи в кримінально-протиправному діянні об'єктивується в самому діянні [5, с. 105], у зв'язку з чим неможливим являється вивчення дій або бездіяльності особи з відривом від її внутрішніх, суб'єктивних чинників, оскільки саме поняття «діяння» означає певну поведінку особи, зумовлену її свідомістю та волею [6, с. 5].

Враховуючи той факт, що досліджуваний нами склад кримінального правопорушення ч. 5 ст. 407 КК України є формальним, важливим в контексті предмету нашого дослідження є встановлення лише психічного ставлення суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні до вчинюваного діяння, що виражається як в дії – самовільне залишення військової частини або місця служби, так і в бездіяльності – нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин, що тривають понад три доби.

Результати аналізу наукових публікацій кримінально-правової характеристики суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні стали праці таких вчених, як: О. М. Артеменко, А. М. Бабенко, І. В. Боднар, Н.А. Дмитренко, С.А.О. Кавунська, В. І. Касинюк, М. І. Карпенко, Т. Ю. Касько, В. А. Клименко, Є. С Ковалевська, І. М. Коропатнік, Д. Ю. Купар, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, А. С. Овчаренко, А. М. Ониськів, М. І. Панов, Є. Б. Пузиревський, Сенько М. М., М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, О. О. Шкута та ін. та ін, але через свою особливість та складність зазначені питання потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідження суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні через призму кримінально-правової характеристики.

Виклад основного матеріалу. Значна кількість науковців, зокрема Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, М.І. Карпенко, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, В.К. Матвійчук, М.І. Панов та ін. вважають, що самовільне залишення військової частини або місця служби вчиняється військовослужбовцем умисно, у випадку самовільного залишення військової частини або місця служби, а його нез'явлення вчасно без поважних причин на службу можливо як умисно так і з необережності. Аналогічну позицію відстоюють і Н.В. Коломієць та Є.Ю. Лугина, у науковій праці «Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак» вчені приходять до висновку, що з суб'єктивної сторони діяння у формі самовільного залишення військової частини або місця служби може бути вчинене з умислом. Оскільки в даному випадку не відіграють роль такі його форми, як прямий чи непрямий умисел, вчені підкреслюють наявність в цьому правопорушенні так званого «заздалегідь обдуманого умислу», а невчасне з'явлення без поважних причин на місце служби може бути вчинене як умисно, так і з необережності [8, с. 583]. М.І. Карпенко та В.К. Матвійчук, також вказують на те, що нез'явлення військовослужбовцем вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності. З одного боку, військовослужбовець усвідомлює, де він має перебувати та в який час, але не бажає вчасно повернутися на місце служби. З іншого боку, військовослужбовець із різних обставин не прибув на місце служби, але водночас не мав підстав, за яких він не міг вчасно повернутися, але і не мав наміру вчиняти правопорушення. Спільним для цих обох форм є те, що правопорушник перебуває поза територією військової частини або місця служби лише тимчасово і не має наміру назавжди ухилитися від несення військової служби [9, с. 222].

Ключовим елементом у розв'язанні даного питання вважаємо саме самовільний характер вчинення кримінального правопорушення за ч. 5 ст 407 КК України, що за нашим переконанням полягає в діях військовослужбовця вчинених на власний розсуд, без дозволу, наказу чи законної підстави, що спрямована на залишення ним військової частини або місця служби чи його бездіяльності – не з'явленні вчасно на службу без поважних причин.

При вчиненні самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану винний усвідомлює своє умисне і протиправне порушення встановленого правовими нормами у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, які створені відповідно до законодавства, порядку свого перебування у військовій частині або на місці служби, як складової частини загального порядку проходження військової служби в умовах воєнного стану, що триває понад три доби.

Самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану має самовільний характер не лише у випадку залишення військової частини або місця служби, але й нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин, що тривають понад три доби, адже суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення полягає в намірі його суб'єкта перебувати поза межами військової частини або місця служби, без бажання повернутися вчасно на службу та за відсутності поважних причин такого. При цьому військовослужбовець повністю усвідомлює своє умисне і протиправне порушення встановленого правовими нормами у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, які створені відповідно до законодавства, порядку свого перебування у військовій частині або на місці служби. Адже вступаючи на військову службу кожен військовослужбовець урочисто присягає Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно додержуватися Конституції України та законів України, зберігати державну таємницю [10].

Окремо Статутом внутрішньої служби ЗСУ закріплено зобов'язання військовослужбовців виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених

йому за посадою. Ці обов'язки визначаються статутами ЗСУ, а також відповідними посібниками, порадами, положеннями, інструкціями [10].

На підставі викладеного, ми підтримуємо наукову позицію М.М. Сенько, що не можна розмежовувати види умислу в залежності від бажання винного ухилитися від військової служби протягом певного проміжку часу при вчиненні самовільного залишення військової частини або місця служби. Бажання як ознака умислу, за справедливим твердженням вченого, належить лише до суспільно небезпечного діяння. А при встановленні форми вини самовільного залишення військової частини або місця служби немає значення направленість умислу на тривале чи короточасне ухилення від проходження військової служби [11, с. 44].

В контексті зазначеного вище важливо наголосити на тому, що умовах воєнного стану для кваліфікації самовільного залишення військової частини або місця служби важливу роль відіграють два аспекти, по-перше: самовільне ухилення від проходження військової служби має тривати більше трьох діб, і по-друге військовослужбовець не має на меті виключити себе із правовідносин проходження військової служби взагалі, а лише тимчасово, самовільно нехтуючи власним обов'язком перебувати у військовій частині або на місці служби [12, с. 184].

Зміст прямого умислу при вчиненні самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану (с.5 ст. 407 КК України) полягає в тому, що винна особа повністю усвідомлює суспільну небезпеку і фактичні обставини свого діяння (дії або бездіяльності). При цьому, бажання як ознака умислу стосується виключно діяння [14, с. 18].

Самовільно залишаючи в умовах воєнного стану військову частину або місце служби чи не з'являючись його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби військовослужбовець розуміє протиправність власного діяння (дії чи бездіяльності) спрямованого на порушення вимог чинного законодавства, відомих нормативно-правових актів, статутів ЗСУ та військової присяги [13, с. 186].

За твердженням О.П. Литвина питання про відсутність усвідомлення суспільної небезпеки своїх діянь може виникнути на практиці лише у поодиноких випадках: або внаслідок особливих якостей самого суб'єкта чи певної ситуації, до якої він потрапив [11, с. 44]. [15, с. 5]. Оцінюючи той факт, що вчиняючи самовільне залишення військової частини або місця служби винний повністю усвідомлює, що його діяння, вчинене в умовах воєнного стану (ч. 5 ст. 407 КК України), посягає не лише на об'єкт кримінально-правової охорони, а й містить небезпеку для суспільства, посягаючи на суспільні відносини, що виникають в процесі встановленого правовими нормами у ЗСУ та інших військових формуваннях, які створені відповідно до законодавства, порядку перебування військовослужбовців у військовій частині або на місці служби, як складової частини загального порядку проходження військової служби в умовах воєнного стану, він розуміє що залишає військову частину або місце служби чи не з'являється вчасно на службу без поважних причин, у зв'язку з чим діє самовільно, тобто з власної волі.

Вольова ознака прямого умислу, за твердженням М.М. Сенько, при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом полягає в бажанні винного вчинити суспільно небезпечне діяння [11 с. 82], у випадку самовільного залишення військової частини або місця служби передбаченого ч. 5 ст. 407 КК України – бажанні військовослужбовця самовільно залишити військову частину або місце служби чи не з'явитися вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану. В цьому випадку, за твердженням поіменованого вченого, суспільно небезпечна діяння настільки тісно пов'язана із охоронюваним кримінальним законом суспільними відносинами, що наявність об'єктивної сторони кримінального правопорушення свідчить про безпосереднє заподіяння шкоди об'єкту правової охорони.

Висновок. Підводячи підсумок дослідження зазначимо, якщо особа в кримінальних правопорушеннях із формальним складом усвідомлює фактичну сторону свого діяння та усі його об'єктивні ознаки, вона усвідомлює, що тим самим порушуються охоронювані цим законом суспільні відносини, а отже, усвідомлює суспільну небезпеку самого кримінального

правопорушення, а відтак не може його вчиняти з необережності. У зв'язку з чим у суб'єктивній стороні самовільного залишення військової частини або місця служби вчинене в умовах воєнного стані (ч. 5 ст. 407 КК України), відсутня така форма вини як необережність.

Окремо варто зазначити, що для наявності складу ч. 5 ст. 407 КК України, з суб'єктивної його сторони, необхідним є не лише усвідомлення військовослужбовцем в умовах воєнного стану того, що він самовільно залишає військову частину або місце служби чи не з'являється вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, а й відсутність у нього бажання зовсім ухилитися від проходження військової служби, тобто не проходити військову службу у майбутньому взагалі, що відрізняє ч. 5 ст. 407 КК України від ч. 4 ст. 408 КК України.

Обов'язковою і найважливішою ознакою суб'єктивної сторони ч. 5 ст. 407 КК України є відсутність мети – ухилитися від проходження військової служби взагалі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12.1960 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Textcstc>
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
3. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навчальний посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. 568 с.
4. Бурдін В. Зміст вини: проблема співвідношення інтелектуальних та вольових аспектів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 355–365.
5. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика дезертирства в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кавунська Анна Олександрівна ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. – Одеса, 2023. – 261 с.
6. Ярмиш Н. М. Дії як ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (проблеми психологічної характеристики). Харків : Основа, 1999. 142 с.
7. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : [навч. посібник] / [Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.] ; за ред. М.І. Панова. – Х. : Право, 2011. – 184 с.
8. Коломієць Н.В., Лугина Є.Ю. Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» № 2 (2024) С. 579–584 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303704/295741>
9. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія / М.І. Карпенко; за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
10. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України Закон України; Статут, Положення, Перелік, Порядок, Форма типового документа, Зразок, Записка, Опис, Правила, Вимоги від 24.03.1999 № 548-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
11. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : дис. ... к. ю. н. : 12.00.08 / Сенько Микола Іванович. – К., 2005. – 245 с.
12. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади призначення покарання у вигляді тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні. *Право і суспільство : наук. журнал*. 2015. № 3. С. 182–186.
13. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
14. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During

the Conditions of Martial State in Ukraine. Law of Justice Journal. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920

15. Литвин О.П. Вина в складах злочинів проти громадської безпеки і народного здоров'я.— К.: Знання, 1998. 24 с.

